

Kristina Eriksson-Backa & Gunilla Widén

Från biblioteksvetenskap och informatik till informationsvetenskap – en översikt över ämnets 30 år vid Åbo Akademi

Inledning

Den 31 oktober 2012 firade ämnet informationsvetenskap vid Åbo Akademi att ämnet funnits i 30 år med ett seminarium där de tidigare lärarna Kerstin Sevón och Sara von Ungern-Sternberg, den utexaminerade doktorn Maria Forsman samt en handfull utexaminerade magistrar fick berätta om ämnets historia, hur det kan gå till då man blir doktorand och vad man kan bli när man studerat ämnet. Även en av de första docenterna vid ämnet, professor emeritus Peter Ingwersen från Danmark, deltog och berättade om informationsvetenskaplig forskning. Vid seminariet kunde publiken även bekanta sig med fotografier från de olika årtiondena som visade tidigare och nuvarande anställda, de lokaliteter ämnet disponerat samt olika tillställningar som ordnats. Seminariet ordnades inom en jubileumsvecka då ämnet stod värd för olika evenemang; veckan började med en nordisk-baltisk NORSLIS-forskarkurs och avslutades med I-päivät, de nationella informationsvetenskapliga dagarna.

Ämnets tio första verksamhetsår finns beskrivna i Åbo Akademis historik del III för åren 1918-1993 där de ekonomisk-statsvetenskapliga och pedagogiska fakulteterna presenteras. Författare är den första utnämnda professorn Mariam Ginman samt den tidigare assistenten FL Marita Rajalin som under de första åren även skötte professuren på deltid. Denna tidiga historia är endast vagt känd av den stora allmänheten, och avsikten med denna översikt är därför att överblicka ämnets historia från dåtid till nutid.

Grunderna

Den svenskspråkiga bibliotekarietutbildningen i Finland omorganiserades tillsammans med den finska motsvarande i början av 1970-talet. Social- och Kommunalhögskolan (Soc & Kom) i Helsingfors hade en bibliotekslinje för de allmänna bibliotekens behov, medan vetenskapliga bibliotek hade s.k. amanuensexamina. Nu ville man förenhetliga utbildningen, och även införa mer chanser för forskning och en teoretisk bas för biblioteksverksamheten. Till skillnad från de andra nordiska länderna gick man i Finland in för att inrätta ett akademiskt ämne benämnt biblioteksvetenskap och informatik. Finlands första professur i ämnet inrättades 1971 i Tammerfors, medan man på svenskt håll fortsättningsvis behöll undervisningen vid Soc & Kom. Redan hösten 1973 ordnade dock även Åbo Akademi för första gången bibliotekskurser, i praktiken med hjälp av Åbo Akademis bibliotek därifrån lärarna i regel rekryterades. Man hade även tillgång till en större mängd gästföreläsare från Sverige, och senare även från finlandssvenskt håll. Ett stort steg togs för ämnet när egna utrymmen, ett seminarie- och arbetsrum, hösten 1978 ordnades i Reuterska huset intill Åbo Akademis bibliotek. År 1980 knöts biblioteksvetenskapen efter längre diskussioner om vart den skulle höra till den statsvetenskapliga fakulteten som fristående ämnesstudier. I det skedet inrättades själva institutionen för biblioteksvetenskap och informatik. Vid denna tid fördes ändå en hel del diskussioner om den finlandssvenska bibliotekarietutbildningens framtid. Utbildningen vid Soc & Kom fanns fortfarande kvar och motsvarade innehållsmässigt

långt ämnesstudierna i både Åbo och Tammerfors. Det fanns även planer på att placera utbildningen i Vasa. Det som mest talade för Åbo Akademi var dock möjligheten till olika ämneskombinationer över fakultetsgränserna, samt tillgången till många olika bibliotek i Åbo, liksom även en biblioteks- och bokhistorisk forskartradition vid Åbo Akademis bibliotek. Hösten 1982 inrättades även en professur i ämnet biblioteksvetenskap och informatik vid den ekonomisk- statsvetenskapliga fakulteten, och man kunde ta in de första huvudämnesstudenterna. De två första åren sköttes professuren till 10% av överbibliotekarie Olof Mustelin och till 90% av FL Marita Rajalin. Från och med nu hade man även en extraordinarie assistenttjänst, som sköttes av bibliotekarie Kerstin Rosenqvist (numera Sevón) (Ginman & Rajalin 1993, ss. 45-47). Förutom dessa fanns en deltidskanslist och flera timlärare till ämnets förfogande. Utrymmena bestod i detta skede av fyra rum i Reuterska huset (von Ungern-Sternberg 2012).

Utbildningen

Åbo Akademi hade ingen möjlighet att ge ut betyg i ämnet under 1970-talet, så professorn i Tammerfors fungerade i praktiken som examinator för ämnet från och med 1974. Även kursfordringarna var desamma som i Tammerfors. Då institutionen för biblioteksvetenskap och informatik bildades 1980, kunde ämnet själv utfärda betyg och man var inte längre bunden till Tammerfors universitet för detta ändamål. Då institutionen 1982 fick två ordinarie anställda, en professor och en assistent, började även kursfordringarna få en allt mera egen profil, som beaktade specifikt finlandssvenska behov i synnerhet med tanke på de allmänna bibliotekens kulturella och samhällliga roll. Trots de ordinarie tjänsterna var resurserna knappa, och man var tvungen att anlita ett stort antal externa timlärare, något som medförde täta kontakter med biblioteks-fältet. Detta var positivt i den bemärkelsen att man på fältet varit oroad över att en universitetsutbildning inte skulle beakta de allmänna bibliotekens behov i tillräckligt hög grad (Ginman & Rajalin 1993, ss. 45-47). Ämnesstudierna bestod långt av kurser som betonade tekniskt kunnande och processer i biblioteksarbetet. Kurserna handlade om bibliografier, katalogisering, klassifikation, administration, lagring och återvinning av information, litteratururval och förvärv. Utöver dessa hölls även olika specialkurser. De

proseminarieuppsatser som skrevs handlade ofta om funktioner vid eller olika former av bibliotek så som bokbussar eller sjukhusbibliotek (von Ungern-Sternberg 2012).

De fördjupade studierna påbörjades våren 1985, och vid det laget sköttes professuren av Mariam Ginman och assistenturen av Yvonne Henriksson. Även en överassistentur inrättades vid institutionen (Ginman & Rajalin 1993, ss. 47-48). Tio studenter med erfarenhet från arbetslivet deltog i de första graduseminarierna och alla valde att skriva sin avhandling pro gradu eller bilaudaturavhandling utgående från sina tidigare erfarenheter (von Ungern-Sternberg 2012).

Utbildningsprogrammet utvecklades i slutet av 1980-talet och man var särskilt mån om att utarbeta utbildningsprogram som gav alternativa färdigheter att sköta specialansvar inom bibliotek och andra informationsförsörjningsuppgifter (Ginman & Rajalin 1993, ss. 50-51). År 1987 fick institutionen en Fulbrightprofessor från USA, Rodes Trautman från Arizona University. Han medförde nya idéer och kunskaper som även påverkade undervisningen. Hans kurser var nya för ämnet och bl.a. ingick en kurs i databasuppbyggnad. Informations-tillväxt var vid den tiden enorm och ett allt större krav på service bland användarna ledde till en starkare betoning på informationsförmedling. Enligt undervisningsprogrammet från år 1990 hade datorernas roll i samhället vuxit allt mer. En 2,5 studieveckor lång kurs i datorbaserad informationssökning och en skild kurs i indexering hade införts. Institutionens personal hade också utökats och bestod nu förutom av en professor, en överassistent, en assistent och en deltidskanslist även av en lektor samt forskare med extern finansiering (von Ungern-Sternberg 2012).

Hösten 1991 blev det så möjligt för studenterna att välja mellan två utbildningsprogram, ett för traditionella biblioteks- och informationstjänster, och ett i Information Management. Det senare hade tillkommit i samarbete med institutionerna för företagsekonomi och informationsbehandling. Samma höst kunde studenterna även välja en utbildningsinriktning som syftade till att ge specialisering för administrativa uppgifter i bibliotek (Ginman & Rajalin 1993, s. 51). Utbildningsinriktningen inom Information Management infördes för att studenterna skulle lära sig att bygga upp och upprätthålla en effektiv informationsförsörjning inom olika slag av organisationer. Ämnesområdet bredades ytterligare, nu hade även kurser i arkivkunskap tagits med i utbildningsprogrammet. Även de

fördjupade studierna utvecklades och omfattade under den senare delen av 1990-talet flera kurser inom större block benämnda 'informationsvetenskaplig forskning' och 'informationsförsörjningens relationer till kultur och vetenskap'. Till ämnets kärna hörde från mitten av 1990-talet kurser som gällde organisation och sökning av information, informationsbehov, rollen som lärare/instruktör, informationens kvalitet, kommunikativa färdigheter och informationsteknologi. Ämnet bjöd på två introduktionskurser, den ena i biblioteksvetenskap och informatik och den andra i Information Management, vilka gav grundbegrepp inom området. Nya kurser handlade i detta skede om elektronisk publicering och datastrukturering och design av databaser. Utbildningsprogrammet har idag specificerats ytterligare och den forskning som utförs vid ämnet är mycket mera synliga i dagens undervisning (von Ungern-Sternberg 2012). Detta märks främst i de fördjupade kurserna där flera kurser å 5 studiepoäng består av teman som behandlats i ämnets doktorsavhandlingar. På grund- och ämnesstudienivå finns fortfarande många kurser som är direkt biblioteksriktade, såsom kurserna i kunskapsorganisation, informationssökning, kundservice och lärande, resurshantering och biblioteksstrategier. Till de nyaste kurserna idag hör kursen om sociala webben på ämnesstudienivå.

Forskningen

Vid Åbo Akademis bibliotek fanns en biblioteks- och bokhistorisk forskartradition som företrädades av bl.a. Olof Mustelin som skött professuren på deltid sedan 1982. Då personalresurserna till en början var knappa fanns dock ytterst lite tid för de två fastanställda för egen forskning. Mariam Ginman åtog sig att sköta professuren t.f. år 1984, och den tidigare starkt humanistiska forskarriktningen blev i och med detta uppblandad med en naturvetenskaplig forskartradition. Från mitten av 1980-talet började allt fler personer med intresse för forskning knytas till institutionen via projektbidrag eller tjänster. Den första forskaren vid ämnet var Sara von Flittner (numera von Ungern-Sternberg), som kunde utföra en del forskning tillsammans med institutionens Fulbrightprofessor Rodes Trautman som vistades vid institutionen i sammanlagt 1,5 år åren 1986-87 och kom att sätta en stark prägel på personalens insikter i datoriseringens möjligheter. Sedan 1984 var forskningens tyngdpunktsområden informationsbehov och -utnyttjande, be-

ståndsbyggnad och -evaluering samt modern informationsteknologi. Senare tillkom områdena dokumentationsspråk/kunskapsstrukturer och organisationsforskning. Mariam Ginman utnämndes till ordinarie professor från den 1 juni 1988, och hon använde sig av en blandning av kvalitativa och kvantitativa metoder i sin forskning. Sara von Flittner införde även bibliometriska metoder i sin forskning (Ginman & Rajalin 1993, ss. 46-48).

I mitten av 1980-talet fick institutionen ett bidrag för tre år av Konstsamfundet och Konststiftelsen avsett för avlöning av en forskare som även skulle ansvara för undervisning. Detta innebar att Sara von Flittner kunde anställas på heltid. Hennes forskningsprojekt var en evaluering av naturvetenskapliga bestånd vid de finländska biblioteken och det resulterade i en licentiatavhandling år 1988. Den första doktorsavhandlingen blev färdig 1994 då Sara von Ungern-Sternberg disputerade om uppbyggandet av ett dokumentationsspråk inom bioteknik. Flera avhandlingar var under arbete och institutionens forskarmiljö utvidgades. Forskningen vid institutionen koncentrerade sig år 1999 på analyser av informationskulturer och deras relation till företagets framgång, organisation och distribution av informationsresurser, samt information och inläring. Nya utrymmen i det nybyggda huset Gripen vid Tavastgatan, dit ämnet flyttade i början av år 2000, gav utrymme för flera forskare och nya doktorsavhandlingar framlades allt oftare (von Ungern-Sternberg 2012). Till detta bidrog även finansiering från bl.a. Finlands Akademi och den nationella kommunikations- och informationsvetenskapliga forskarskolan VIVA. Institutionens andra doktorsavhandling framlades 1999 och därefter har hela 18 avhandlingar till framlagts, ofta med en takt av en eller två per år men år 2005 hölls hela fyra disputationer vid institutionen. Den största orsaken till detta var flerårig finansiering från Finlands Akademi till olika projekt som leddes av Mariam Ginman, Sara von Ungern-Sternberg och Gunilla Widén, samt EU-finansiering till ett projekt lett av Isto Huvila och Kim Holmberg. I och med dessa projekt bredades ämnets forskningsprofil med forskning om hälsoinformation, språk och digital information, socialt kapital, sociala medier och webometri. Ur dessa forskningsprojekt har utvecklats samarbete med andra ämnen och universitet, bl.a. när det gäller forskningen om hälsoinformation har ett fruktbart samarbete med utbildningen vid Uleåborgs universitet utvecklats, och inom Åbo Akademi finns samarbete inom EDGE-projektet där man tillsam-

mans med företagsekonomiska ämnen undersöker bl.a. mediekonsumtion.

Nätverkande

Redan på 1980-talet förekom vid institutionen rätt livliga nationella och internationella kontakter. Bland annat hade Mariam Ginman sedan tidigare nordiska kontakter via sin verksamhet som generalsekreterare för Nordinfo och kommittémedlem i Forskningsrådsnämnden i Sverige, och Sara von Flittner var ledamot av en kommitté vid European Association for Health Information and Libraries. Ginman och Rajalin efterlyser dock en större satsning på institutionens internationalisering i framtiden (Ginman & Rajalin 1993, s. 51). Detta är något man kan säga att har lyckats rätt bra. År 1997 fick ämnet två nordiska docenter, Mats Lindquist från Sverige och Peter Ingwersen från Danmark. Idag har ämnet även Marianne Lykke från Danmark och Mike Thelwall från Storbritannien som docenter. De internationella kontakterna har även bidragit till ett ökat antal internationella doktorander, av de 20 doktorer som utexaminerats kommer fem från andra länder: Pia Borlund och Marianne Lykke Nielsen från Danmark, Ágústa Pálsdóttir från Island, Gunhild Salvesen från Norge och Rajesh Singh från Indien. Även den i ordningen andra utexaminerade doktorn, Aart Jan de Heer, har ursprungligen sina rötter i Holland. För närvarande har ämnet även två utomeuropeiska doktorander. Även nationellt har rekryteringen av doktorander varit bred såtillvida att flera av de utexaminerade doktorerna, liksom även doktoranderna, har finska som modersmål. En av dem, PD Maria Forsman, berättade vid 30-årsseminariet att hon på frågan om varför hon vill doktorera vid ett svenskspråkigt universitet svarat att: ”några studerar för doktorsavhandling i New York, andra i London eller Amsterdam. Varför inte i Åbo?” (Forsman 2012). Tack vare den nordiska forskarskolan NordIS-Net och dess efterföljare, det nordisk-baltiska NORSLIS, har såväl doktorander som äldre forskare kunnat knyta alltfler utländska kontakter genom deltagande i forskarkurser samt finansiering för konferensresor. Ett stort antal av de utexaminerade doktorerna har även vistats som gästforskare utomlands under längre eller kortare tider, i Sverige (Lund och Uppsala), Storbritannien (Edinburgh, Sheffield och Wolverhampton) och USA (Rutgers University, New Jersey). Även studenterna i ämnet har haft möjlighet att knyta

internationella kontakter och bl.a. åka utomlands på studentutbyte via Nordplus- och Erasmus-nätverken. Tillsammans med utbildningarna vid Uleåborgs universitet och Åbo yrkeshögskola hör ämnet dessutom till ett North-South-South-nätverk som möjliggör student- och lärarutbyte med universitet i Sydafrika, Namibia, Senegal och numera även Tanzania. På senare år har ämnet även aktivt försökt utöka möjligheten till kontakter mellan internationella forskare genom att bl.a. hösten 2011 ordna den första ISSOME-konferensen (Information Science and Social Media).

Namnbyten, omorganiseringar och framtiden

I mitten av 1990-talet blev gränserna mellan olika informationsområden allt mer diffusa. En gemensam teori, utvecklingen av utbildningsprogram som baserades på gemensamt intellektuellt innehåll och därtill identifiering av gemensamma ämnesområden för forskning utgjorde en grund för en bredare teoriutveckling. Av denna orsak bytte institutionen år 1996 namn till institutionen för informationsförvaltning (von Ungern-Sternberg 2012). Namnbytet trädde i kraft från början av 1997 och hade föregåtts av att utbildningarna i Tammerfors och Uleåborg hade bytt namn till informaatiotutkimus redan ett par år tidigare. Under årens lopp konstaterades dock att eftersom utbildningen vid Åbo Akademi var den enda som kallades för informationsförvaltning medan man i andra nordiska länder talade om endera biblioteks- och informationsvetenskap eller enbart informationsvetenskap, så skapade det en del missförstånd. För att kommunicera en tydligare profil både internt och externt anhöll ämnet informationsförvaltning så i december 2010 om att få byta namn till informationsvetenskap. Anhållan beviljades och från och med 1.8 2011 går det som ursprungligen var biblioteksvetenskap och informatik under namnet informationsvetenskap.

Under 2000-talet genomfördes en hel del mindre och större organisationsförändringar inom Åbo Akademi. Från att ha varit en självständig institution ingick ämnet informationsförvaltning under några år i början av det nya årtusendet tillsammans med andra samhällsvetenskapliga ämnen i den större institutionen för allmän samhällsforskning, och då denna institution upplöstes blev ämnet direkt underställt den ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten. Från början av år 2010 fanns

inte längre fakulteter vid Åbo Akademi utan enbart institutioner, och då blev ämnet på egen begäran en del av den nybildade institutionen handelshögskolan. Strax före årsskiftet hade ämnet efter tio år i fastigheten Gripen flyttat till nyrenoverade utrymmen i ASA-huset, en tidigare radiofabrik. I samma korridor befinner sig även ämnet nationalekonomi, som också ingår i handelshögskolan. Genom att ingå i handelshögskolan var det också naturligt med ett närmare samarbete med ekonomiska ämnen, och idag finns det en biämneshelhet i informationsledning som genomförs i samarbete med ämnena internationell marknadsföring och företagets organisation och ledning. Inom en snar framtid kommer även en engelskspråkig magisterlinje i informationsledning att påbörjas. Genom denna nya utbildningshelhet utökades ämnets ordinarie personal från en professor, som sedan 2008 är Gunilla Widén, en akademilektor, en universitetslärare och en amanuens samt byråsekreterare som delas med ämnet nationalekonomi, till att även inbegripa en akademilektor i informationsledning. Som idé var detta samarbete inte helt nytt, som en föregångare till det kan man se utbildningen i Information Management som hade tillkommit i samarbete med institutionerna för företagsekonomi och informationsbehandling redan 1991 (Ginman & Rajalin 1993, s. 51). I skrivande stund befinner sig ämnet dock i en turbulent fas, eftersom Åbo Akademis styrelse har beslutat om ännu en organisationsförändring med färre fakulteter och förändringar i utbildningarna. Hur verkligheten ser ut för ämnet informationsvetenskap om ett par år kan endast framtiden utvisa. Oberoende av organisationsform har ämnet trots allt en alltid lika intressant utmaning i att utveckla och anpassa undervisningen och forskningen till den föränderliga informationsarenan.

Källor

- Forsman, M (2012). Åbo Akademis informationsforskning 30 år. Presentation vid ämnet informationsvetenskaps 30-årsseminarium 31.10 2012.
- Ginman, M & Rajalin, M (1993). Biblioteksvetenskap och informatik. I: Widén, S (red.). Åbo Akademi 1918-1993: forskning och institutioner. III: Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten, pedagogiska fakulteten. Åbo: Åbo Akademis förlag, 1993, ss. 45-51.
- Ungern-Sternberg, S von (2012). Informationsvetenskap 30 år. Presentation vid ämnet informationsvetenskaps 30-årsseminarium 31.10 2012.